

Kelemen Lajos

Töredék, egész¹

Minden költőnek nagy kertje van, ha a kert nem csupán föld és kerítés. S ha pláne nem a Paradicsom, hanem művelet. A kiűzetés gyors munkája máig hatékony intés, nehogy összekeverjük az állapotot a cselekvéssel.

A művész különben sem takarózhat, a neki juttatott sorsszín, mely akár dekoratív, akár szegényes, palotapark vagy koldusmező: nyílt játéktér, mert publikált élet. – Itt erős, erőlködő, mélabús és önfeledt, tragikus és groteszk, tehát meglehetősen tarka-barka alkatú népség játszik össze. Ha összejátszik. Ha szelleme nyíltságát és befogadóképességét dolgoztatja. Ha az eszmekupecek a méretalattiak, s nem az új látások médiumai. Petőfi, Arany, Ady, Babits, József Attila, Radnóti, Füst Milán, Nagy László, Pilinszky, Csoóri: tízszer egy manifesztum. A *leglényegük* egy, a többi árnyalat, matematika. S szerencsére: folytatás. Ez a művészfajta még kapaszkodik, még nem engedte el hitét, a töredékességben is az egész folytatójává iparkodik válni.

Az álom nem bocsát el, csak eliszkolni lehet előle. Hál istennek Tóth Erzsébetnél se ok, se ürügy, se készítés e futásra.

Pazarul sokféle virágzó életével összhangban írósa nem gyorsan kitelő szoliditás. Állandó műfajszomj ingerli.

A *Szállsz te már, magad...* fogalmazzunk úgy, bő kivonatban tesz kísérletet, hogy a költőt életének egy, azaz a sok közül az egyik feladatához viszonyítsa; a költő, és csakis a költő értékeit próbálván megbecsülni. Eközben főként a morál, a hitelesség, az önhűség, valamint a gondolatiság fogalmára hagyatkozva.

Mondjuk: teszünk egy ajánlatot a jövőnek.

Adekadenciaéletörömtől távoli, kultúrakedvetlenítő korszakában az utóbbi, vagyis a gondolat érzékiségének keresése Tóth Erzsébet újabb és

újabb verseiben, kiváltképp állandó ösztönzője kívánt lenni az életművön végigvezető s különösen érdekfeszítő kalandnak.

Amikor a kalandközvetítője előre elakartahárítani, hogy valamiféle tudóskodás kasztgavallérjaként járja át Tóth Erzsébet verses életművét, ehhez nagyszerű kiutat talált: az elfogultságot. Amelyet hiábavaló erőfeszítés, mi több: ostobaság lenne tagadnia. Hogy vannak jóvátehetetlen vonzalmak? De hát számít ez? Valahára minden úgyis a szerelemben összegeződik.

Ha az ember egy Nobel-díjas költő szájából azt hallja, hogy *a költészet: ásás, meghozzá olyan leletek után, amelyek végül növénynek bizonyulnak* (Heaney), kapva kap a dolgon. Elvekkkel és szentenciákkal szerelkezett, de máris könnyű bizonyítania, hogy elvei a *talán* és a *hajrá* között megférő játékterveket feszegetik csupán. Az elsőbbség az életé.

Elégszer bebizonyosodott, ami ezúttal is: ha az életközelség, az élmény személyileg garantált átélése rátalál és összeegyezik a kifejezés eredeti formáival, olyasféle külön pezsgés, eleven sziporkázás tölti meg – majdhogynem akaratlanul is – a legkomplicáltabb lírát, melyhez a végletesen absztrakt, az életre fölénnyel tekintő költészet sosem ér föl. Vagy mit lehet tudni? A költészet egyedüli örökérvényű törvénye maga a költészet.

Illyés poétikusnak, Adypoétásnak mondta nemzetét. Mi volna ebben meglepő egy olyan országban, ahol mindenegy nap egy újabb megdöbbenés; hol, ha nem a fantázia magasságában és a lélek végtelenében bújhatna meg az ember olyan körülmények közepette, melyek akkor a legfeltűnőbbek, amikor nem csapnak semmi különöset.

A miénk se összefüggéstelen történelem, de ellentétei kivételesen gyötrelmesek.

A kellő és a kelleetlen közti különbség az évszázadok során gyönyörű pesszimizmust szült a költészetben, s a legjobbknál mindmáig ébren tart egy kitörési vágyat. Tóth Erzsébet lelki struktúrája és berendezése tőlük, a gyötrelmesen termékeny, dacos pesszimistáktól és lázadóktól tanult meg működni és érvényesülni. Sok tekintetben azt is tőlük tanulta, hogy két egymás mellé írott szóból hogyan lesz egy harmadik: anélkül, hogy ezt a harmadikat kimondanánk.

Persze: az ilyesféle beszéd nem korszerű, az

¹ Részlet a *Szállsz te már, magad...* című, Tóth Erzsébetről szóló monográfiából

önmagukkal és az ábécével pepecselők nagy ívben lesajnálják, az attrakció a fő, noha a korszerűség romlékonyabb, mint a konyhaszekrényen felejtett vaj. Amint a vércsöpp vízcsöppé válik, elég a legkisebb sivatag, s föliszsa életünket.

Az, hogy Tóth Erzsébet keleti, nagy ajándéka, nagy szimbóluma életének és művének. Az érdekes éppen az, hogy e mű, mélyen ágazó gyökerein túl, legfőbb növekményeiben vagy nyugati, vagy óperenciás. Az el nem ereszkedő szenvedély, a gondolkodás izgatott akarata és a szeretetben megélhető, a műre magára is vissza-visszakérdező ironia találkoznak nála.

Mindenesetre annak, aki akárcsak egy napot szán is magának a jövődtől, formákkal kell társalognia. Végül szavak, élmények, titkok, eszmék és eszmények kicsikart (vagy éppen hiába várt) szikrazáporánál is többet elmond egy múról: megmozdul-e körülötte a levegő.

A legmagasabb felelősség és a szív legszerelmesebb szava is ebben az alig megnevezhető légmozgásban oldódik ki, amely vonzerő, tónus, hangulat, stílus és majdhogynem testies alakja az aurának – egyszerűen: *esprit*. Kevesen vannak, akiknél az egymást váltó könyvek külön és mindig különbségek, nincsenek megkenve az öncélúság vékony festékrétegével, és mégis: egymásra találó szavaikon, a csak rájuk jellemző látáson és kifejezésen ugyanaz a derült elme fény suhan át: az *esprit*, e túlbecsülhetetlen többlet.

Tóth Erzsébet ennek megteremtéséhez is ért.

S ha már nászra lépett a szavakkal, engedi szaporodni dacos hűségüket.

A *Szállsz te már, magad...* fogadalmat tett, hogy egy részletében nézi meg a Tóth Erzsébet-i életmű összesség-igényét (aminek specifikációi alig mások, mint a teljességről vizionálók egyéni álmainak átfordítása valami grandiózusnak látszó elvbe, mert az életmű valamennyi darabja külön-külön is: vagy egész, vagy töredék), szóval, hogy a várható kritikai körmösökkel dacolva sem végzi el az életmű nagy összeadását. Hagyjunk későbbre is munkát.

A *Szállsz te már, magad...* kizárólag szerzőjének értékképéhez, a versek születéskori körülményeihez arányít. Ez az egyszeri esély nem annyira tehermentes, mint elsőre látszik; de mint mindenfajta magányosságnak, ennek is megvan a jótéteménye.

S ha mérlegel, mérlegének fokbeosztása, egyáltalán az egész verses életmű tükre egyszersmind e könyv írójának ízléstükre is. Egy költészet konkrétumait voltaképpen alkalmilag kívánja harminc év írói gyakorlatának absztraktumai mellé vonni.

Továbbá becsületbeli kérdés kijelentünk, hogy ez a könyv nem ismerkedés, hanem választás. Némi túlzással: esszének álcázott, háromszereplős regény: Tóth Erzsébet, a költészet, s harmadikként a könyv szerzőjének regénye. Ha valamit mindenkiféle láttatni akar, az nem kevés, az sok: egy erős költőegység gyönyörködtető árnyalatai. Egy érett, bölcs ökonómiájú költő remélhetőleg fölismérhetően megrajzolt portréja.

Mondják, bizonyos hibákat elkövetni nagyobb érdem a semminél. Ez a *Szállsz te már, magad...* számára nem mentség. A spiritizta szakma éppen hogy csak hasonlít az íróéra. Ha ez a könyv jól állítja be Tóth Erzsébetet, kellően éles vagy szórt fényben s megfelelő nézetben mutatja, a szellem kopogni fog. Ha nem, akkor csupán egy médium ravaszkodása nyomán, talán térde reszketését átvéve mozog az asztal.

Mentségből ennyi bőven elég, talán sok is. Állítólag a mindenfajta életrajztól és monográfiától irtózó Hemingway mondta: ha kikerülhetetlen, hogy szétszedjék, ha muszáj, hogy megírják életét, azt kívánná, hogy ez a munka a New York-i Jonas fivérekre háruljon, az ország legjobb állatkitömőire. E tekintetben a *Szállsz te már, magad...* védett anyag. Mert tulajdonképpen egy szívügyű regény. S mint a regények általában, magában hordja vagy magától veszti el kontrolljelleget. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a regény képek sokasága, ideális elosztásukat, rendjüket illetően mindenkinek megvan a maga véleménye. Úgyhogy egyszer, annyi kutyakötelesség mellett, hadd legyen a szerző elfogult. Nem élünk egyformán, a nyomorúságos órák előérzetétől azonban még senkit sem védett meg az élvezetek stádiuma. Az, ami valakinek a mindennapokban a szerzés telje, mondjuk: energiakoldulás, az egy más, emeltebb szituációban hatalmas kondíció. Semminek sem lenni, az ábécé hű és megbízható katonájaként menetelni könyvtől könyvig; ez még a gyöngeségnek is egy degradált változata. Fogadjuk el, hogy a mozgékony, a lendület nem az évek számában, hanem a szellem

nyugalanságában, olykori kicsapongásaiban van. Abban, hogy a szellem lenni igyekszik. Csakúgy, mint a morál. Kell több, hogy regényes hangulatba ejtsük az olvasót?

Egyelőre rövid ez az emlegetett szívügyi regény, vagy regénykedő monográfia. De még nincs vége.

Mint szó volt róla, Tóth Erzsébet egylelkű, abban viszont gazdag.

A csupán a költészetére összpontosító kötet sem tehet úgy, mintha árokszélről bámulna egy írórsort; csakis a dolgok egyik felét látva. Egy majdani könyvnek (mert a mennyiség és a minőség újabb monográfiafélekét követel) a feladata lesz megállapítani, hogy a 2005-ben megjelent *olvasókönyv*, a *Camus napsütése* mennyiben műesztétika, egyes darabjai mennyiben reflexiók és mennyiben a telibe találó tömörség kis fesztiváljai a könyvrecenzálás ólomkamráiban, s mennyiben líra ez is, minden műfaji nyomás alól kiszökve.

A 2006-ban megjelent *Láncok a csuklón* az érzelmek megtartó és egyúttal húsevő tulajdonságát tudomásul véve komponál egy szívszorító, sötét színezetű lírai nagymonológot, amibe kordokumentumokat is beledolgoz a szerző. Komponál, vagy inkább komponálna, ha épp a lírai mámor és az alanyiség nem csinálna némileg csapongó gyónást a regényvágyból. Tóth Erzsébet ifjúsága csírázik ki itt újra, hogy már a csírat rögtön lekaszálja az idő. Hogy ez a konkrét személyekkel, szakmabeliekkel és betűjelek mögé rejtett hősökkel teli lírai cikázás meddig személyes ügy, s hogy képes-e a kívülálló figyelem-feledkezését újra és újra visszavinni a magánügyek örvényéhez, szintén vita tárgya lehet. Tóth Erzsébet prózái közül a legtarkább a legeggyöntetűbb: a 2008-ban közzétett *Szívhangok* tárcái, jegyzetei. Hagyjuk meg a leendő

interpretátornak, hogy ő kiáltsa ki: a napi élet nótáriusa itt is tanújelét adja nagyságának: a jó testes kötet szinte minden második darabja a napi, rövidlejárátúaktualitásból aszimbólumigemelkedik. A műfajok önfeledt vándorának szerencsére eszébe sem jut (az, ami nembeli társai közül annyinak), hogy férfiaszkodással pipálja le nemét, neme rovására. Ugyanez az érzékeny nőiség látszik legújabb művén, a 2012-ben megjelent *Kőrózsán*, ezen a két hangra írott, a másik nem számára elérhetetlen alkotói síkra vitt drámaepikus, nőneműen költői, de épp annyira prózai szerzeményen. Az írásképe alapján versnek látszó szerzeményben kétségtelenül van egy lírai minőség, csak hogy nincs híján annak az extenzívebb ábrázolásnak sem, amit epikuságnak szokás mondani. A nyugalanság, amely a kifejezésben lüktet, akár próza, akár líra, a megújulás vallomása.

A nagyság megtisztelésének bizonyára nem a legelegánsabb módja: félmondatokban mutatni be, hogy egyelőre, legalábbis e könyvben hova nem követhetjük Tóth Erzsébetet. Ennél is feszélyezőbb azonban, ha a korlátlanságra törő kvalitással csak lihegve képes lépest tartani az ember. Az olyasféle tehetség ugyanis, mint amilyen Tóth Erzsébeté is, mindenben determinált és mindenben szabad. Próbáltunk a nyomában maradni.

Szállása irányába, a maradandóság felé menet olyan kevés és gyámoltalan azt mondani róla, hogy ellenállhatatlan. Az ember beleszeret. Ebben megannyi, de annyi az evidencia, és annyi az esztelenség. Ráadásul az ember aztán folyton folyvást aggódhat, hogy szerelmének föltárása elég hiteles-e. És jaj, ha a rajongás lép az igazság helyébe, és kétszeresen is jaj, ha az érdes igazságban semmi rajongható nincs.